

БЪЛГАРСКА ЕТНОЛОГИЯ

Год. XXII 1996 Кн. 1

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Тема на броя: *Вещният език*

Съставител на броя: Ганка Михайлова

СЪДЪРЖАНИЕ

Ганка Михайлова – Паунът и неговото перо (План на изразяване)	3
Иван Николов – Избор на място или „началото“ в строителството на ново жилище	25
Ана Лулева – Към семантиката на ръжена и машата в традиционната българска къща	39
Светла Ракшиева – Пастирите от Грамос	53

ЕТНОГРАФСКИ МАТЕРИАЛИ

Райна Тотева – Копривщенските кенета	66
Олга Младенова – Етнолингвистичен въпросник по традиционно лозарство и винарство	87

РЕЦЕНЗИИ И ОТЗИВИ

Мария Галанова – Георги Фотев. Другият етнос. С., АИ „Проф. Марин Дринов“, 1994, 224 с.	113
--	-----

НАУЧЕН ЖИВОТ

Дария Василева, Анелия Касабова – Тракиецът и неговият свят	116
---	-----

TABLE OF CONTENTS

Ganka Mihailova – The Peacock and His Plumage (Plane of Expression)	23
Ivan Nikolov – Choice of Site or “the Beginning” in the Building of a New Dwelling	38
Anna Louleva – Semantics of the Poke and the Tongs in the Traditional Bulgarian Home	51
Svetla Rakshieva – The Shepherds from Gramos	65

ЕТНОЛИНГВИСТИЧЕН ВЪПРОСНИК ПО ТРАДИЦИОННО ЛОЗАРСТВО И ВИНАРСТВО

ОЛГА МЛАДЕНОВА

Този въпросник е един от продуктите на неколкогодишен интерес към лозарството и винарството на Балканите и тяхната народна терминология*. Той е в същото време опит да се събуди в научните среди интерес към тази проблематика, чиято разработка все още предстои. Желан отзук би било публикуването на монографии, описващи в етнолингвистичен план традиционното лозарство и винарство в отделни краища на България. Само след като се съберат достатъчно съпоставими данни, може да се пристъпи към окончателни обобщаващи трудове и евентуално към етнолингвистичен атлас на българското лозарство и винарство.

Събраният досега от мене материал от публикувани и архивни източници и няколко лични теренни проучвания показва в общи черти каква картина може да очаква да получи изследвачът на тази област.

Новото на този въпросник в сравнение със съществуващите въпросници и програми за събиране на етнографски материали по лозарство и винарство е в комплексния му етнолингвистичен характер.

Българските езиковеди не са обръщали специално внимание на тази тематика. Диалектологите са попадали в проучванията си на българската народна лексика на такива термини, но не са ги събрали последователно. Това ясно личи от двете големи български диалектни картотеки: Картотеката на Българския диалектен речник в Института за български език (БАН) и Картотеката на Българския идеографски диалектен речник в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Особено когато става дума за общобългарски думи, на тяхната употреба във винарската терминология е посветено непропорционално малко внимание, срв. напр. *око*, *глава*, *главина* и т.н. Освен това контекстът, в който се привежда диалектната дума, често не е достатъчен за точно установяване на реалията, към която се отнася.

Българските етнографи пък, съсредоточени върху събирането на народната култура, не са много прецизни, когато става дума за народната терминология: от техните материали невинаги става ясно дали терминът, употребен от тях, е на информатора им, или е течен собствен. Фолклористите, които са прояввали интерес към Св. Трифон, виното в българските обичаи и т.н., често боравят не с автентични диалектни текстове, а с повече или по-малко приблизителни преразкази.

* Изследването на традиционното балканско лозарство и винарство би било невъзможно без подкрепата на Фондация „Александър фон Хумболт“ (Германия), на която изказвам горещата си благодарност.

Въпросникът се състои от 276 въпроса, групирани в шест тематични раздела. След знак за равенство като илюстрация се привеждат някои възможни отговори, фиксиранни на различни места от българската езикова територия. Фонетични варианти по правило не се дават, освен в случаите, когато формите са се отдалечили толкова, че връзката помежду им е замъглена. Тъй като етнографско-фолклорният аспект изисква по-дълги текстове, за улеснение на събирача след съкращението срв. се привеждат някои цитати, които могат да му помогнат да си състави представа за възможния отговор.

От особено важно значение за качеството на събрания материал е изборът на подходящи информатори. Те трябва не само да познават добре от собствен опит лозарската и винарската дейност, но и да бъдат носители на възможно най-чист говор (да са родени в селото, да не са пътешествали много извън него и т.н.).

Лозата и нейните части. Видове лози

- 1 Как се нарича растението, което дава грозде?
= лоза, лузинъ, гръзница, гръзде
- 2 Как ще кажете: „В лозето ми има толкова и толкова лози?“
Срв. „Н'ѝви на дул'ум дел'ѝа, лòзя на к'утук броя“ (Кюстендилско ТБД 1, 234, нар. песен) = единица мярка за лозе 'лозов кютук': гъжа, кютюк, чекор, чукан, чуканче, главина, главинка, глава, главуда, главужина, гюдюла, бодтур
- 3 Има ли лозата, от която се взима отвод, отделно име във вашия говор, когато се говори за нея във връзка с новата лоза?
= майка
- 4 Как назвате на ниските форми на лозата?
= лозя на чекор, земни лози
- 5 Как назвате на лозата, която образува беседка или се вие по стената на къщата?
= асмà, асмà нъ чърдàк, осмѝци, асмал'ќк, лòзъ, лозѝна, лозѝнка, лознѝца, винѝга, вин'аге ср., гръздница (Велес СБНУ 20, 14 в нар. песен, употребява се паралелно с лозница), лоза одрѝна, одрлина, одерка, гъжа
- 6 Как назвате на дървената поставка, около която се увива асмата?
= Ѳдър, удрийъ, чардàк, асмал'ќк, скеле
- 7 Как назвате на лозата, която се вие по дърво?
= катереща се лоза, лозница, лоза по дървѝч, асмà
- 8 Как назвате на изоставена, подивяла лоза?
= лознѝца
- 9 Как назвате на дива лоза?
= дѝва лоза, дивачка, дѝвото гръзде, вин'ага, йъгурийдъ, гурѝдъ, лозѝнка, маточник, павъ
- 10 Как назвате на пръчките от дива лоза?
= лозѝна
- 11 Как назвате на мястото, където растат диви лози?
= маточник, дѝву лозе, хъсмълък
- 12 Как назвате на лозата, която не дава плод?
- 13 Как назвате на едновремешната лоза, отпреди филоксерата, която е изисквала друг вид грижи?
Срв. „кога беше старата пръчка“ (Пловдивско – Брезово АЕИМ 447-II, 121–122)
- 14 Как назвате на старата, т.е. отдавна посадената лоза?
= ръстийъ, стар чукан

15 Как се нарича стъблото на лозата?

= гѝжа, кютюк, чутук, чекор, чукан, чуканче, главина, главинка, глава, главуда, главужина, гюдюла, ботур, ботук, пен'уга, пънюжка

16 Какво е лозарското значение на *глава* (и неговите производни) в говора?

Срв. „От старите чукане земаме пръчки с глави“ (Провадийско – Черковна КИДР); „Глъвийн съ казвъ пътумнътъ, ублъгуруденътъ пръчъ, куйту е над зимятъ.“ (Ловешко – Слатина КИДР)

17 Как назвате на орязаната двугодишна лоза?

= чеп, чобанка

18 Как назвате на кората на лозата?

= кора, кожа, блик ‘дървесинно вещество, което обвива стеблото на лоза и което се дели на тесни ивици’ (Гюмюрджинско – Съчанли БД 6, 10)

19 Как назвате на корените на лозата? Има ли отделно название за росните коренчета на лозата?

= корени, брадини, брадици, жили, жилки, жилище, столина, копачка ‘корен дълъг от лоза’ (Геров), пич ‘израстък от корена на лоза’ (Севлиевско – Горна Росица КИДР); „пич – ут присъднену, каквото братява; лющим гу, то диво“ (Севлиевско – Малки Вършец КИДР), клица, огнище ‘корените на лоза, на царевица и на други някои растения’ (Геров)

20 Непряк въпрос за глагол със значение ‘(лозата) пуска коренче’?

21 Как назвате на клоните на лозата?

= пръчка, лозова пръчка, лозява пръчка, лозинка, лозина, лузиненинъ, лозанка, лозенка, лозница, резник, прът, чокотка, дал, копачки, будак, чилия

22 Как назвате на младите, току-шо покарали клонки на лозата?

= властар, ластар, летораст, връстаре мн., младочка, младица, филиз, филиза, фидан, фиданка, лозинка, копа, копе, пич, вршка, юркъ, калавар

23 Ядат ли по вашия край ластари? А правят ли гозба от тях? Как я правят? Как ѝ назват?

Срв. „Лозовите пръчки, докато са още млади, са крехки и имат кисел вкус. В тая си пора тия пръчки се назват ластар. В първото кършене се кърши само ластар, който се готови и се прави на гостба. Гостбата от ластар е както гостбата от киселяк или от друг зелен, подкиселен с кисело. В дветеко и трекето кършене ластар няма или е много лош.“ (Северозападна България, Маринов 1984 II, 789); „Свежите ластари на лозата пролетно време при копане лозята се ядат сурови без хляб; някои ги обелват от младата им коричка, а някои заедно и с нея, па дори и с най-младичките листа на върха.“ (Източна Тракия ТрСБ 5, 5)

24 Как назвате на едногодишните лозови клони, които дават плод?

= плодни пръчки, каната, ‘лозова пръчка, която се оставя по-високо, за да дава грозде’ (Белослатинско – Добролево КИДР), „Ако гижата има силен прът, резачът трябва да остави на една страна гижата канатка, т.е. един прът на гижата да пореже и да дигне на „четири пъпки“. Тая канатка се оставя за грозде, а втората година се отсича, като се остави канатка на друго място.“ (Северозападна България, Маринов 1984 II, 788), „Плоднът пръчъ при ъфъзъ съ нъръчъ бик, зъщоту тъм съ устявъ съму еднъ пръчъ, другити съ унищожавът. Сичкътъ силъ нъ лузътъ утивъ ф тайъ пръчъ, куйту е ръсплодник.“ (Ловешко – Слатина КИДР), бикч, бикл, оду[ф], майка

25 Как назвате на лозовите пръчки, които не дават плод?

= яловики, колтуци, бичове

26 Как назвате на двугодишните лозови клони?

- = куркàн 'та часть виноградного стебля, в которой он расходится на две ветки' (Молдова – Кирсово БД 10, 75)
- 27 Как назвате на отрязаните лозови пръчки?
= лозѝна, лозѝнка, прàчк'и лозѝнкои мн., лозин'ак събир., лузници, вършин'e мн., пàпрат събир.
- 28 Какво правите с лозовите пръчки? Горите ли ги? Какви обичаи има във вашето село, свързани с отрязаните лозови пръчки?
Срв. Забрана да бъдат изгаряни орязаните напролет лозови пръчки, „зашото лозовата майка плачë“ (Добричко – Пчеларово РКС 260, 174–175); „Прàчк'ите лозѝнко не чинело да се гòрат до Дùовден, оти първнèаю 'изредяват гроздовете' лозъето.“ (Прилеп СБНУ 8, 142); „Гроздето брали в кошничци от лозина или върбови пръчки.“ (Видинско I КонгрБИД 2, 242); лузници 'изплетена от лозови пръчки дискова форма, която с камък отгоре притиска туршията в кацата' (Карловско – Войнягово БД 8)
- 29 Как назвате на лозовата пръчка, която ще се използва за садене?
= лозѝнка, лозин'ак, лузѝчка, пръчка, рèзници мн., матучник
- 30 Как назвате на сока, който започва да тече при събуждането на лозата протегат?
= мъзгà, лозяна сълза, лозяна вода, вода
- 31 Какви обичаи, свързани с мъзгата на лозата, има из вашия край?
Срв.: Момите в селото срещу Трифон Зарезан оставят съд под лозата и събират в него лозова вода, защото, измити в тази вода косите стават дълги и лъскави (Гърция – Горен Порой Сб. Пирински край 434); Лозовата мъзга, особено от зарязаните на Трифоновден лози е церовита за очите (Новозагорско – Стоил войвода РКС 361, 77, Великотърновско – Гостиля РКС 158, 103 Вълчинова 1988, 124); В село, където няма свещеник и църква, населението се причестява от местен старей с мъзга, източена от порязването на лозите на Трифоновден, размесена с хляб квасник и някои растения (Славейков П. Р. Дедо Въчар. – Избрани съчинения 4, София, 1975, 306; Вълчинова 1988, 125; Обл. Пиянец)
- 32 Как назвате на подутото място на лозовата пръчка, откъдето излизат листата?
= окò, пъпка, коленце
- 33 Как назвате на листото на лозата?
= лозов лист, лозово листо, шùмка, пèро, ластùн 'едър лозов лист' (Свищовско – Страхилово БД 3, 305)
- 34 Как наричате листата на лозата в тяхната съкупност?
= лòзова шùма, шùма от лозъта, лом 'буйни листа на лоза' (Родопско БД 2, 200)
- 35 Правите ли във вашия край сарми с лозов лист? Как ги правите? Как им назвате?
Срв. „навред малоазийските и долнотракийските българи правят с тях сърми, докато са пресни. За същата цел се употребяват на някои места и зимно време в изсушен вид“ (Източна Тракия, Мала Азия ТрСБ 5, 1935, 5)
- 36 Непряк въпрос за глагол със значение 'разпълва се, разлиства се, раззеленява се' сег. време 3 л. ед.
- 37 Как наричате разстоянието от око до око?
= стьбел, стàва
- 38 Как назвате на извития израстък, с който лозата се закача за прът, тел и т.н.?
= мустàци мн., конèц, прèжда, прèло, прèдки мн., сврьдлè, вѝтелче, кривùлки мн., къдърцè, каварджѝк, ресà, лозѝчки мн., хрускàлче, цѝганчета мн.,

- къркеле мн., жилки мн., пич, сгърч, рачички мн., пръсти мн., чаталчета мн.
- 39 Как казвате на цвета на лозата?
 = ресà, цъфтòк, дълдърмъ 'лозова пръчка с цвят' (Разградско Сб. Капанци, 331)
- 40 Непряк въпрос за '(цветът на лозата) окапва'
 = изресява, рисий съ
- 41 Какви обичаи във връзка с лозята има в цикъла на Русалската неделя?
 Срв. Сред трудовите забрани се откроява с голяма стабилност изискването [през Русалската неделя] да не се работи, дори да не се влеза в лозята, тъй като в противен случай те се изресявали, т.е. падали цветовете на растенията. (Беновска-Събкова 1993, 54)
- 42 Непряк въпрос за глагол със значение '(лозата) цъфти'
 = цъфтѝ, ресѝ, фърл'а ресѝ, пуска ресà

Плодът на лозата

- 43 Как казвате на плода на лозата?
 = гръзде, лòзе
- 44 Гадаете ли по дъгата каква ще бъде реколтата от грозде и вино?
 Срв. „По цветовете ѝ [на дъгата] селяните гадаят каква ще бъде годината. Ако в дъгата преобладава червеният цвят, вярват, че ще се роди много грозде и бъчвите ще са пълни с вино. Ако преобладава жълтият – ще се роди много жито.“ (Обл. Сакар ИзвМузЮИБ 13, 1990, 150)
- 45 Употребява ли се във вашия край название на дъгата, свързано с 'вино'
 = вино-жито, жито и вино, мòе-вино-мòе-жито, мојè вино, вѝно-ракѝя, вѝно и ракѝя и дцът
- 46 Непряк въпрос за глагол със значение 'давам плод, раждам' сег. време 3 л. ед.
 = давъ род, рàжда
- 47 Как казвате на първия плод на младата лоза?
- 48 Как казвате на лозата (лозето), която дава много плод?
- 49 Как казвате на грозда?
 = грозд, гроздè, гроздèнце, гроздàк 'голяма чепка грозде' (Плевенско – Тръстеник БД 6, 165), гроздòк, чèпка, чепкàци 'големи чепки' (Горнооряховско – Поликраище АрхМ), чѝпка, салкъм, пъшка, пàшка, пъска, кѝчур, цàмбур, шишка, чебрунки, шушурàнка, сràчка, кърч (грòйзе)
- 50 Как казвате на дръжката на грозда?
 = кòренчи, куйрùк, упàшка
- 51 Как се нарича малка чепка грозде, която е част от по-голям грозд?
 = чèпка
- 52 Как казвате на малката чепка грозде?
 = реулче, реулка, рàково семе 'между друго грозде малки кичурчета с дребни зърна без семки' (Геров), стàвче, кърчич, висул'ка, дрънкалка
- 53 Как казвате на гроздето, което не е било обрано по гроздобер (защото е било зелено)?
 = грозде паберки, пàберки мн., бàберки мн., пàбер, поберок, пàберок, бàберку, пàбирък, пòбирък, пòбирки мн., пàвръзка, òтова, кърчич, върхàр, врвовѝнье, корук, пригрòздник, пригрòдсци мн., фурунки мн., згорѝда, тарàш, чешùлк'a
- 54 Непряк въпрос за глагол със значение 'започва да зреет, прошарва се'
 = пъстри се, зъпъстр'ь, нъсу'рàвъ, прошàрва се, шàри се, избистри се, за-бистри се, зъздр'а॒въ, зàзри, надòило съ е, пъргуйшъ съ, запържи са, втàса/

- втасва, „На Илинден има вече нишан по лозята, т.е. гроздето вече почва да зреет, да се шари.“ (Дупнишко – Бобошево СБНУ 42, 129); същ.: „като се покаже тук-там зряло грозде из лозята, казват, че има вече шар“ (Врачанско – Руска Бела КИДР)
- 55 Как назвате, че нещо се е случило по времето, когато гроздето е зреело?
 = у шар, в грозде
- 56 Как назвате, че на гроздето му минава сезонът; презрява?
 = гроздето премина
- 57 Как назвате на грозда, който е започнал да узрява?
 = шърък, прошарок, прил.: ужегнал, свр'алу, узрелу, мъдро
- 58 Има ли никакви обичаи, свързани с първото зряло грозде?
- Срв. „Когато откъснат първия грозд от новопосадено грозде, занасят в църква да се освети и после от него хвърлят две-три зърна в линовете, раздават за берекет и една чепка оставят пред иконата, която след като изсъхне пазят дълго време.“ (Пловдивско – Перущица РКС 95, 134); „Гроздът зафаша да се шари къде Илинден, но до Преображене (6 август ст. ст.) е грешно да се яде – „още не е свъртоно“ (Дупнишко – Бобошево СБНУ 42, 171); „На Богородица се носи за първи път зряло грозде в черквата и се раздава по ма-халата“ (Варненско – Близнаки АЕИМ 667-II, 18); „Чера се галатих з грозд'е, „галатим се 'ям, опитвам нещо за пръв път“ (Софийско – Доброславци БД 2, 73)
- 59 Какви забрани за ядене на грозде има във вашето село?
- Срв. „На Свети Йъван (Обсечене) нищо червено, блажно и шарлан и черно грозде не се яде“ (Димотишко – Кайнаджик ТрСб 5, 1935, 446); Църнеть (десетина дни след Малка Богородица, 8 септ.) – пази се „ут църну грозде и дръту н'ашту църну не се іаде, демек ц'ала гудина да не църнеш“ (Одринско – Кадънъй ТрСб 5, 1935, 446–447)
- 60 Как назвате на грозда, чийто зърна са нагъсто?
 = збиток; зърно до зърно
- 61 Как назвате на грозда, чийто зърна са нарядко?
- 62 Как назвате на грозда, чийто зърна са едри?
- Срв.: Трифон Зарезан. Като тури от пепела малко и от кърстената вода, продължава до тогава, докато има пепел и вода. Водата я поливат, за да има берикет, а пепела – за да изпърхнува, т.е. да бъдат по-големи зърната на гроздето (Скопско СБНУ 11, 180)
 = ѹедру грозди
- 63 Как назвате на грозда, чийто зърна са дребни?
- 64 Как назвате на оронена чепка грозде?
 = чепка, голя чепка, гол чеп, голя чайпка, пръзна чепка, съя чепка, пъшка, голя пъшка, капъшка, гроздиня, гроздине, гроздомин, гроздовина, челка, релюшка, дръжка, дръгъ, кърч, джбет, чушулка, шепелка, шипилка, вичка, фурона, джубра, пращине
- 65 Непряк въпрос за глагол със значение ‘изяждам няколко зърна грозде’?
 = зъбна/зъбвам, зъбам, зобя, рулкам, очокувам/очокъм, съвам, чопкам
- 66 Как назвате на гроздето, което само се рони?
 = истръсачи
- 67 Как назвате на гроздовото зърно?
 = зърно грозде, гроздово зърно, зърна од гройзъ мн., ронка, бобу дет
- 68 Как назвате на изсъхналото, сбръчкано зърно грозде?
 = горида; прил.: зажегнату
- 69 Какво има в гроздовото зърно? Как назвате на семките вътре?

= гроздова семка, семка, сèме, пъшка, пъска, зърно, зърнце, кокал, кокичка, кùкички мн., голюшка, брождùнки мн., цъгица събир.

70 Как назвате на месестата част на гроздовото зърно?

= месò, сръдина

71 Как назвате на сока в гроздовото зърно?

= сок, водà, мъст

72 Как назвате на люспата на гроздовото зърно?

= люспа, лùспа, л'ùспина, лùспичка, лùпка, цùпа, кòжа, кòжичка, корà, корѝца, шеллюпка, шлùонка, шлùопка, капичка, жùма, цùпора

73 Как назвате на прашеца, с който са покрити гроздовите зърна?

= мъх

74 Как се изразява общото понятие ‘вид, сорт грозде’ в местния говор?

= сорт грозде, чишйт грòзге

75 Какви стари сортове грозде са се отглеждали във вашето село преди филоксерата?

Срв. напр. б'àла турбà ‘сорт белого крупного винограда, вывезенный еще из Болгарии; в настоящее время не возделывается’ (Молдова – Кирютня БД 10, 66), дърджàнка ‘старый сорт винограда, превезенный еще из Болгарии’ (Молдова – Кирютня, Кирсово БД 10, 69), кудèрка ‘сорт винограда, вывезенный еще из Болгарии’ (Молдова – Кирсово БД 10, 74), виненка „розово от преди филоксерата“ (Горнооряховско – Долна Оряховица АЕИМ 667-II), мискèт ‘миризливо грозде, темянка’ (Геров), плòвдина ‘един вид грозде като памита’ (Геров), резакѝя ‘един вид бяло дребно грозде без семки’ (Геров), румàнцина ‘грозде ситно, алено като мискета, но без аромата му’ (Геров), тамянка ‘миризливо грозде; теменуга, мискет’ (Геров), гъмза ЕБ 2, 28: „Северна България, от Видин до Търново“, димàт ЕБ 2, 28: „Шуменско“, памѝд ЕБ 2, 28: „Южна България, предимно долината на Марица“

76 Как назвате на гроздето, което отглеждате за ядене?

Срв. „Различните сортове грозде се отбелязват от населението с най-общите понятия *ширалèк*, т.е. червено грозде, от което се приготвя вино и *бàло грòзде* – предимно десертно“ (Сб. Капанци, 30)

= десертно грòзде, грòйзе зъ рùпкъне, белина (нъ отбир), белѝя

77 Как назвате на гроздето, което отглеждате за вино?

= винени груздà, винско грòзде, ширалèк, бойлий грозд’à ‘не бели, а тъмни’ (Панагорищко – Долно Левески АрхМ)

78 Как назвате на гроздето, което зреет късно?

79 Как назвате на неуздялото, кисело грозде?

= ягорѝда, горѝда, ягурина, зеленѝк, мингùрче, л'ùто грòзде. Срв.: „јадѝвер навистина значи недозреано грозе, но не секое. Недозреано грозе од американка не е јадѝвер ами токво што се явува во неработените, заоставените лозја“ (Тиквешко MJ 2/3–4, 1951, 90–93; MJ 2/6, 1951, 140)

80 Подкиселявате ли гозби със зелено грозде?

Срв. През Петрови пости: чорба от студена вода с кълцан чесън и оцет, но по-вече с ягорида (Дупнишко – Бобошево СбНУ 42, 46)

81 Как назвате, че гроздето е хрупкаво?

= рùпкаво

82 Как назвате, че гроздето е сочно?

= шаралѝву грòзди, ширалѝя грòзди

83 Изрази, означаващи ‘хубаво грозде’

= злàто грòз’е

84 Как правите туршия от грозде? Как ѝ назвате?

Срв.: „Освен тие българи си правят и грозденица. Отбират обично бяло грозде и като го наредят в делви или каци, турят измежду хрянови корени или от вишници листи и заливат го с варена мъст. Грозденица се държи до ново грозде.“ (Раковски 1988, 4, 79)

= трушѝа, грозденица

85 Как назвате по вашия край на сушеното грозде?

= стафѝда

Лозе

86 Как назвате на местността, в която има развито лозарство и следователно много лозя?

= лозарски край, драгасѝя, драгосѝя ‘местност с лозя’ (Геров)

87 Как назвате на градината, в която са насадени лози?

= л̀зе, баà, баалѝ, копàк, съгрàда, сад, садина лозя, стрàня, ясàк, ‘лозе или нива край селото’ (Преславско – Осмар КИДР), рàнче, скѝбалък ‘стари лоза’ (Айтоско – Чукарка КИДР)

88 Как назвате на новопосаденото лозе?

= сад, сад лозе, сàтче, сàде, фидè, фитѝ, нòву лòзи, роф, мàтучници pl. tantum

89 Как назвате на изоставеното лозе?

= пàрглог, келемле, келемè, кел'ем'а ж., париз, парасѝна, лозе брантия, марàш, марашè, марашлък, нèрез, нерèзина, батàл, аврàдъ, хавrà

90 Непряк въпрос за ‘изоставям лозе’

= запùстиа лоз'ата

91 На каква почва, в каква местност е най-добре да се сади лозе?

Срв.: „Българи си избират места за насаждение лозя обично на припек.“ (Раковски 1988, 4, 76); „Буйни и хубави лозници стават на чакълеста, наносна почва сель. Такава почва има в землищата на селата Камена и Яворница, където виреят най-много лозници и се произвежда най-доброто вино в цялата Подгория. В землищата на другите села почвата е ѹловица – червеникава и по-слаба.“ (Петричко ИЕИМ 13, 1971, 56); „Най-добрата почва за садене на лозя (...) е червèната земја, защото е дьцедна и проветрива. След нея по качество идвали смòлницата – черна яка земја“ (Врачанско АЕИМ 447-II, 5)

92 Огражда ли се лозето? Как назвате на оградата?

93 Как назвате на ограденото лозе?

= зàградна

94 Как се отбелязва границата между лозята на различните стопани? Как ѝ назвате?

Срв.: „До 1912 г. границите на всяко лозе се отбелязвали и с межденѝци – камъни, които поставяли на четирите ъгъла на лозето. В старо време под межденѝците са изкопавали и ями, в които насишвали по един котел дървени въглища. Понеже те не гният, ако някой отместел камъните и станел спор за границите на лозето, със сигурност можели да се познаят четирите му ъгъла.“ (Мелнишко ИЕИМ 13, 1971, 65)

= сѝнур, междà, пътёка, тèсана пътека, пътечка, браздà, брезнà, вàда, шàнец, аннък

95 Как назвате на купчинката пръст около стъблото на лозата?

= могѝлка, камàрка, кùпка

96 Как наричате браздата между редовете на лозе?

Срв.: „Преди филоксерата новозасадените лозя са били дѝгани на ред, т.е. между лозите са правели издигнати редове, в които засаждали бостан, лук,

царевица. Други култури в лозето се садят само през първата година, докато лозите не дават плод.“ (Мелнишко ИЕИМ 13, 1971, 67)

97 Как наричате вадата между редовете на лозе (на стръмнина)?

= вада, прекòп, прèстав, делници мн., браздичка, сай, маторник

98 Как назвате на реда лози в лозето?

= прекòп, ред

99 Как назвате на лозите, които нарушават реда в лозето?

= зарèдица ‘лози не в редицата на лозето’ (Чирпанско – Марково БЕР 1, 608)

100 Как назвате на площадката, от която пъдаринът наблюдава лозята?

= чардàк, бекчийница, Ѳдъри мн., кревàт

101 Строи ли се колиба за пъдарина? Как се нарича тя?

Срв.: „В отделните лозя не се правят никакви постройки. В цялата площ има само една пъдарска колиба, разположена до една от вратите (Гецово, Дряновец, Хлебарово) или на най-високото място сред лозята (Каменово, Осенец, Топчии). Тези колиби се изграждат от пръти и се покриват със слама или лозови пръчки.“ (Разградско Сб. Капанци 31)

= драгасè, мераджийска колиба, бехчийница, йжичкъ, пудàрница

102 Растват ли дървета из лозята? Какви? Как им назвате?

= лòз'ънски дървà ‘които растат по слоговете и малките горици из лозята’ (Панчев)

103 Как назвате на пътеката в лозята?

= прекòп

104 Имат ли отделни части на лозето имена? Какви?

Срв.: твърдàк (на нива, на лозе) място всяко твърдо, сухо’ (Геров), вàлта; най-ниското място на нива, лозе, где се събира дъждовната вода и свлича много тлак, та житото, лозето или тютюнът буяе’ (Дупнишко – Бобошево СБНУ 42, 254), падàрка ‘най-високото място във всяко землище; тук пазачът на лозята си е правил колиба, откъдето е наблюдавал всички лозя’ (Мелнишко ИЕИМ 13, 1971, 55), прèстав ‘оная част от лозето, която се разделя с бразда’ (Враца КИДР)

105 Как назвате на ивицата лозе, която се обработва от лозарите на един път?

= прèстав, поста, басамàк

106 Как се е измервала повърхнината на лозето?

Срв.: „1 дюлюм е равен на 9 ара и 193 стотни, или на 4 лихи“ (Сливенско Изв. МузЮИБ 4, 90)

= вретено, дюлюм, уврат

107 Какви плашила слагате в лозята? А какви са слагали в миналото?

Срв.: „За опазването на гроздето от птици или от уроки се грижат сами стопаните на лозята. Правят се плашилки, плашила, които представляват две кръстосани дървета с навлечени на тях парцаливи дрехи. Против уроки по ѡглите на лозята се поставят кòкали – черепи от овце, коне или волове, набучени върху високи пръти. Най-старинни са баянията против уроки, спомени за които се пазят и днес.“ (Сб. Капанци, 31)

Обработка на лозята

108 Как назвате на человека, който гледа лозя?

= лозàр, лозàч, багджѝя ‘наемен сезонен работник по лозята’

109 Как обработват земята за ново лозе? С какво сечиво? Как го наричате?

Срв.: „Унищожаването на старата местна пръчка от филоксерата се отразява особено много върху начините и уредите за обработване. Вместо старото

изораване или плитко прекопаване на мястото за новосад, вече се извършила дълбоко риголване на почвата с права лопата“ (ЕБ 2, 29); „Определено то [за лозе] място се изорава [през есента] с плуг *дълмеджâ* и се оставя да преседи през зимата. Тогава земята „подгarya, става бухкава и фаща влага“ (Варненско – Детелина АЕИМ 667–II, 3); „През пролетта, преди да започне засаждането на лозовите пръчки, земята се изравнява – *заглажда, завлича със сюргий, влечулка* (Осенец), при което големите буци пръст се раздробяват.“ (Сб. Капанци, 31)

= права лопата, лопата, бел, дикел, фърлещ, хашов, кюрек, казма кюрек, лизгар

110 Непряк въпрос за глагола ‘риголвам, обръщам (земята за лозе)’

= дигам, обръщам, ръля, ръва, стремя, престремя

111 Как казвате на мястото, подгответо да се посади лозе на него?

= лигърка

112 Как избирате пръчки за ново лозе?

Срв.: „Пръчки за засаждане на ново лозе се избират още по време на гроздобер. Старите хора никога носели в джобовете си жито и до всяка родовита лоза пускали по малко от него. През пролетта то покарвало и от тези лози се режели пръчки за засаждане.“ (Пловдивско – Брестовица АЕИМ 375–II, 20–21)

113 Как подгответе пръчките за садене? А как са ги приготвяли преди филоксерата?

Срв.: „Унищожаването на старата местна пръчка от филоксерата се отразява особено много върху начините и уредите за обработване. [...] Вкореняването става задължително при новата американска подложка, а заедно с това се разпространява присаждането със старите местни сортове.“ (БЕ 2, 29); „А лозови за садение пръчки приготвят си или есен, или пролет обично по следному начину: опитни хора избират от старо лозе пръчки, кои са имали плод и кои стоят на вънкашний ред чукана (корена), обично от оние, кои гледат към изток. Тях пръчки насичат две педи надлъж и на долний край внимават да се пресече под око (или коленце) и като ги навързват на спони по 500 заедно, стягат ги хубаво със скребър или дива лозина. После ги накисват дополовина във вода, до две седмици, надолу с дебелина, коя е определена да се положи за корен. А оттамо като ги извадят, изкопават трап, де като насилят наквасена слама до една педа, полагат ги нагоре с корену. Наоколо и между им натъпват се от истая слама, а отгоре ги закриват с мокра рогозка, върху коя натрупват до две педи пак мокра слама. В това положение стоят няколко дни и ги поливат веднъж-дваж с хладка вода да се затоплят и да изкарат брадици или корени. На това внимават прилежно дасе не запарят или пристудят и им се осути труд. Така като си приготвя пръчки и набрезнят място, събират се няколко хора и със садила пробиват по бележение кръсточки, а деца вървят напреде им носеща по няколко пръчки, и шом се пробие дупка и се извади садило, тии пушат по пръчка, а садещия я заклинава с пръст и напредуват до края брезни.“ (Раковски 1988, 4, 76–77); „Садят се два вида пръчки. Или веднага отрязани от старите лози, което се нарича *садиме сухосад*, или *рътени пръчки*. По-възрастният информатор смята, че по-добре се прихваша лозе, садено със сухосад.“ (Пазарджишко – Елшица АЕИМ 531–II, 69)

= рътъй

114 Как облагородявате лозовите пръчки при садене на лозе? Непряк въпрос за глагола ‘облагородявам лозова пръчка’

Срв.: „Вземат подложка резник с дължина 40 см и калем с дължина 3–4 см, отрязан на една пълка. Двете пръчки се отрязват полегато и се разцепват, после се вкъртват ‘вмъкват’ една в друга. При това трябва да се внимава сърцата да съвпаднат добре.“ (Пловдивско – Перущица АЕИМ 375-II, 30–31); „Това се върши обикновено към края на февруари преди пръчките да пуснат вода. Дивата пръчка се отрязва с ножче хоризонтално и се разцепва като под цепката се затяга с лико от църничка, за да не се цепи по-надолу. Питомната пръчка се изостря като клин и се поставя в цепката така, че да се срещнат кора с кора, за да се прихване. След това мястото се замазва с говежди лайна, увива се с мъх и се стяга с лико.“ (Петричко – Беласица АЕИМ 279-II, 4)

= ашладисвам, присаждам; същ.: навръщане

115 Как казвате на подложката при ашладисване?

= резник, подложка на лузата, дивочка

116 Как казвате на лозовата пръчка, която присаждате върху подложката?

= калем, привой, матучник

117 Как казвате на облагородената лоза?

= ашлама, пръчъкъ, тир

118 Как казвате на мястото, където се отглеждат лози за калеми?

= маточник

119 Как наричате лозето от облагородена пръчка?

= американ

120 Как казвате на снопчето лозови пръчки, пригответи за садене?

= бон

121 Как определяте разположението на лозите в новото лозе? Непряк въпрос за глагол ‘бележа, чертая (редове на лозе)’

Срв.: „Лозето се сади на прави редове, затова преди да се садят пръчките, направят се копките. Редовете и копките се правят с помощта на въже, в което има навързани или възли, или парциали. Това въже представлява реда и неговата дължина, а възлите или навързаните парциали – самите гижи.“ (Северозападна България Маринов 1984 II, 786)

= чертæ се, белèжи се, набразнява се, спартòсва се, пъртòсва се

122 Непряк въпрос за глагол ‘садя (лозе)’

= тùръм лòйзъ

123 Непряк въпрос за глагол ‘(лозата) се хваща’

124 Как казвате на ямата, в която се засажда лоза?

Срв.: „В цялата страна дупките се пробиват със садило. Изключение правят някои планински райони с камениста почва и части от Северозападна България, където дупките се правят освен със садило и със съдимен търнокоп, казма ‘права лопата’“ (ЕБ 2, 28); „След като се поставят пръчките, като всяка една се изважда над земята на две пàпки. Във всяка дупка се сипва малко вода и после се стега (загнòтва, калафатìсва), прави се дупка отстрани и със садилото се притиска добре засадената пръчка. Мястото наоколо се затъпква с крака.“ (Мелнишко ИЕИМ 13, 1971, 67)

= хендèк, копка, дълдърмà

125 Как казвате на сечивото, с което се правят дупкъ в земята, за да се сади лозе? Опишете го.

Срв.: „Садило е виленсто обично дряново дърво и на върха, де се съединяват вили му, забито е желязо, кое, като хвати човек за краища на две му вили, издигва го малко нагоре и като го забучи на бележено място, настъпва с крака си между вили и развъртрява го, доде го нахака в земя, после го из-

важда внимателно да не падне пръст в дупка.“ (Раковски 1988, 4, 76); „Мястото за лозе е изорано. В него по права или наведена линия (според формата и изложението на мястото) правят 30–40 см дупки с нарочен железен лост и спускат пръчката в дупката, като я подпънят с ровка пръст и я заливат с вода.“ (Дупнишко – Бобошево СБНУ 42, 140); „Другата разновидност сочи връзка с Шуменско – Преславски район. Представлява изострен в долната част кол, за който е прикрепено хоризонтално дърво – дръжка (Гецово, Осенец). При работа с това садило не се натиска с крак, а тялото се навежда силно напред. Цялата тежест пада върху ръцете, които държат двата края на дръжката. Височината му е значително по-малка, около 55–60 см.“ (Разградско – Осенец Сб. Капанци 32–33)

= садѝло, садѝлка, штуль, тускѝя, шѝло, кол, дингѝл, чапарешка

126 Как назвате на человека, който сади лозе?

127 Има ли обичай, свързани със засаждането на ново лозе?

Срв.: „При засаждането на ново лозе се гледало винаги и положението на месеца. Трябва да е новолуние и рогите му да са обврнати надолу. На това положение на месеца назват дядо да е оцеден.“ (Горнооряховско – Лясковец АЕИМ 667-II, 70–71); „...като се внимава във вторник и петък да не се сади, защото са лоши, тежки дни“ (Великотърновско – Драгижево АЕИМ 667-II, 105); „Засаждали още в събота и неделя, защото можели да съберат повече комшии да си помогат. Садехме много земя, много лозя, сам човек де ще успей.“ (Горнооряховско – Лясковец АЕИМ 667-II, 70–71); „А садещии лозе, като се върнат у дома ступана, чака ги добра гозба и вино. Тии зализат и ступаница с вода и вино. С вода – да се хване лозе, а с вино – да бъде плодовит!“ (Раковски 1988, 4, 77)

128 Имали ли са лозарите свой празник? Кога е той? Как се е празнувал?

= 1 февруари: Трѝфуновден, Св. Трипун, Трѝфун', Пръф Трифун, Първи Трифунец, Зарезан, Св. Зарезан, Зарезановден, Трѝфон Зарезан, Трифун бабин Зарезан, Зарезан-Насиран, Трѝфон Зарезой, Зарезой, Трѝфон чийпия, Трѝун пийница, Луди Трѝфун, Трѝфку, Сечко, Сечковден, Сечко-Дечко

Срв.: На лозята отиват само мъже. Събират се съседи по махали или съседи по лозе. Понякога с лозарите върви цигулар (или гъдулар) и им свири. Носят вино в украсена бъклица. За ядене носят пита, кокошка. Носят и светена вода. Правят молитва на лозето. Стопанинът на всяко лозе реже по една пръчка от три главини в края на лозето, полива орязаните кютуци с вино и благославя: „Да даде Господ да се роди повече тая година!“ Отрязаните пръчки се оставят на лозето или се правят на венец, който стопаните слагат на шията или на калпака си и с него се връщат в селото. Стопаните се събират на едно място в лозята. Ядат и пият. Вечерта в селото става голямо хоро. „В Русенско, Разградско, Търновско, Плевенско, Врачанско на Трифоновден се избира цар на лозята.“ (ЕБ 3, 109); Трифоновден. Лозите зарязват по-късно. Не работят, тъй като този ден св. Трифон си отрязал носа. (Благоевградско – Баничан АЕИМ 508-II, 27); В ЮЗ Б-я широко се практикува обикалянето на лозята с главня от бъдника или с наръч бъдни-вечерска слама, която накрая се е слагала при лоза. (Вълчинова 1988, 73); В някои придуниавски селища [...] зарязването се прави на Младенци. (Вълчинова 1988, 73)

129 Чували ли сте легендата за Св. Трифон и Св. Богородица? Какво гласи тя?

Срв.: На тоя ден Св. Богородица отивала „да си сарандисва“ и минала покрай лозето, където Трифон зарязвал лозите. Трифон ѝ се присмял и тя много се обидила. На връщане се отбила при Трифоница и казала: „Невесту Три-

хунце, да земеш сол'и крумът, та да носиш на Трийхун, че си е удрезал нуса.“ Жената отишла на лозето, а Трифон се почудил, защото не бил си отрязал носа, и рекъл: „Та аз режа така, а не режа така!“. Посегнал с косера към носа си и в същия миг събркал и си го отрязал. (вж. напр. в Мала Азия – Тъйбелен ТрСб 5, 1935, 422)

- 130 Има ли дни в годината, през които е забранено да се работи в лозята?
- 131 Непряк въпрос за глагол със значение ‘отравям лоза’
= отравям/отровя, отрёвам, отгръбам/отгреба, ямат 3 мн., разъмувам; същ.: одриване отрив, отгреб, ямение
- 132 Как режете лозята? Непряк въпрос за глагол със значение ‘орязвам, зарязвам’

Срв.: „Рязането на прътовете става „на пъпки“: една, две или три пъпки. На една пъпка рязано лозе се назва *убито*, „Убил съм лозето“ и такова лозе няма да роди за една, па и за две години. Такова *убиване* на лозето става, когато прътът, гижите, много буи и расте „на прът“, а грозде няма. Обикновеното рязане става „на три пъпки“. Ако гижата има силен прът, резачът трябва да остави на една страна гижата *канатка*, т.е. един прът на гижата да пореже и да дигне на „четири пъпки“. Тая канатка се оставя за грозде, а втората година се отсича, като се остави канатка на друго място. Когато иска лозарят да вземе от лозето повече грозде, и то само за една-две години, тогава той *дига* лозето на грозде, но само за няколко години. Някои вещи лозари дигат цялото лозе на *raki*, т.е. всички прътове дигат на „пет пъпки“. Но такива лозя трябва да бъдат от *отбран прът* и гижите да бъдат насадени нарядко.“ (Северозападна България Маринов 1984 II, 788)

- = режа, зарежа/зарязвам, порежа, орежа, крой, закройвам, окройвам; същ.: крбене

- 133 Как казвате на человека, който зарязва лози?
= резач, кройач; ж.: кроячка

- 134 Какво става с лозовата пъпка, ако върху нея попадне мъзга при зарязването на лозата?

Срв.: „Режат на *подлес* ‘полегато’ да не *плъче* и *гъбяса* *окото* от мъзгата“ (Казанлъшко – Дъбово АЕИМ 447-II, 127)

- 135 Какво казвате, че прави лозата, когато от нея тече сок при зарязването напролет?
= плаче, съзъ

- 136 С какво сечиво орязвате лозите? Как го наричате?
136.1 с косер

Срв.: „Тукашният косер се отличава с дълго тяло, извито късо острие и добре оформена топоришка ‘брадвичка’.“ (Видинско – I КонгрБИД 2, 242)
= косер, косир, сор

- 136.2 със завана

Срв.: „Заваната е малко, извито, назъбено трионче с къса дървена дръжка. Металическата част може да бъде прикрепена неподвижно или да се свива към дръжката в *процеп*. Дължината е около 25–30 см. Пръчките се режат със заваната по същия начин, както с косера.“ (Сб. Добруджа, 53)
= завана, косар, чекмè, триг’он, трионче, пергъонче, тестерè, сърче

- 136.3 с лозарски ножици

Срв.: „С лозарските ножици започнали да режат през 1925 г.“ (Варненско – Водица АЕИМ 667-II, 30)
= лозарска ножица, ножици лузарни, ножички, секатур, ръжачка, кунде, макази

136.4 с друго сечиво

137 Как се избира според обичая кога да се реже лозето?

Напр. зарязването на лозята може да зависи от фазите на луната.

138 Колко пъти прекопавате лозето? Непряк въпрос за глагол със значение 'прекопавам'. Внимание! Може да има повече от един глагол за различните копани

= копа̀я, скалисвам, измазувам; зъгърли 'копае втори път' (Разградско Сб. Капанци 336), пuftär'ам 'обрабатывать во второй раз виноград' (Модлова – Кирково БД 10, 80)

139 С какво прекопавате лозето? Как изглежда? Как му казвате?

= мотѝка, чàпа, карà чàпа

140 Има ли по вашия край двузъби мотики? Как им казвате?

Срв.: „От 1925 г. някои стопани започват да копаят земята и с права лопата (бел). Всички са убедени, че най-добре се рòви с дикел, защото с него се вадят бурените, докато правата лопата ги накълца на парчета и те отново започват да растат.“ (Мелнишко АЕИМ 13, 1971, 66)
= дикèл, рогàт дикèл

141 Как казвате на человека, който копае лозе?

Срв.: „В миналото който имал повече лозя наемал гюлукчѝи – жени и момичета от самото село, които да му копаят лозята. Всяка гюлукчийка копаела със своя мотика. Заплашали им по един лев на ден“ (Панагюришко – Елшица АЕИМ 531-II, 70), зъръвач 'мъж, който с мотика заравя есени лозе' (Велико Търново КИДР)

142 Торите ли лозето? Непряк въпрос за глагол със значение 'торя'

Срв.: „Лòзиту й изгльди'а̀лу, тр'а̀боо дъ му фърлим màлку г'убрè.“ (Карловско – Войнягово БД 8, 114)

143 С какво връзвате лозата за кола? А преди филоксерата как е било?

144 Непряк въпрос за глагол 'връзвам (лоза)'

Срв.: „Преди филоксерата за колове се връзвали само младите лози до третата година, за да не ги кърши вятърът. Когато започнат да дават плод, пръчките само се заплитат, усукват се на върха. При американските лозя те се връзват през юни за колове с лико от липа, а в по-ново време – с рафия. Кършенето и връзването на пръчките е изцяло женска работа.“ (Сб. Добруджа, 52)

= връзвам; същ.: вржùванье

145 Как казвате на кола, за който се завързва лозата?

= кол, ърàк

146 Как казвате на инструмента за забиване на кола?

= садѝлу, сàдула, 'уред за отваряне на дупки около корена на лозата за на- биване на кол' (Добричко – Каварна КИДР)

147 Непряк въпрос за глагол 'филизя, кърша ластарите на лозата'

Срв.: „Като покарат резания чукани младочки, кършат им върши два-три пъти да не избиват нагоре, но да си дадат сила на плод. Но внимаят да ги кършат сè над око и от кое избиват други младочки, и трети, кои теже раждат грозде; но то зреет по-късно и зове се прегрозник.“ (Раковски 1988, 4, 77)

= чистя, филизя, кърша, прекърша, кърним, лàчам

148 Плевите ли „росните корени“?

Срв.: „Понякога на мястото на облагородяването излизат жили 'росни коренчета', които трябва да се махнат. След като се махнат, ако ластарът продължава да расте, се е хванал.“ (Мелнишко АЕИМ 279 – II, 14 – 15)

149 Заравяте ли наесен лозите да не измръзнат? Въпрос за глагол 'заравям (лоза)'

- Срв.: „Гижите не се заравят през зимата, понеже не е толкова студено и няма опасност от измръзване.“ (Мелнишко ИЕИМ 13, 1971, 66)
 = зарявям/зардоя, заривам/зарйна, закръя, зимовраша; същ.: зимопрàх, зимоврах, прашèнъе
- 150 Напояват ли лозята във вашето село? Как става напояването?
 Срв.: „След заравянето, ако лозето е под вода и има възможност, то се напоява. Затова се правят тъй наречените *тирове*.“ (Асеновградско – Яврово Хайтов 1985, 131)
- 151 Какво правите с изсъхналите, негодни да дават плод лози в лозето?
- 152 Как се подновява изсъхната лоза?
 Срв.: „Ако някоя гижа в лозето изсъхне или прътът ѝ е лош, изкопават я и на нейно място насаждат нова гижа чрез *отвод*. Наблизо се закопава до мястото на *изгиналата* гижа. Тоя прът, от който ще стане нова гижа, празното място се оставя на гижата цял прът нерязан. Тоя прът се превива и се казва *отвод*. Като пусне корени и се хване самостойно, отрязва се от майката гижа и става сам особена гижа.“ (Северозападна България Маринов 1984 II, 788)
 = привòждам; същ.: отвод, полог, повал, дълдърмà, далдърдисване, поглавяване, подгллавяване, прикачване, прикачане
- 153 Как казвате на дългата пръчка от съседната лоза, която служи за отвод?
 = отвод, повèденица, приводнѝца, развòдн'a, повой, изводачка, положеница, полагàница, далдърмà, пòглав, привйтa лузà, пр'аупрец
- 154 От какви болести боледува лозата?
 = манà, маврàда, бàлсама, бàлсара, баста, въглен, горѝлка, шàрка, сѝпка, чернилка, матеница, рака, пепел, пепелянка, пепèлница, мухъл, муулè, рисъ
- 155 Непряк въпрос за състоянието на болната лоза.
 = згорида 'попарено грозде' (Софийско – Доброславци БД 2, 82), гроздето се е спарило 'заянало, засъхнало' (Геров)
- 156 Какво правите, за да предпазите лозята от болести? Непряк въпрос за глагол 'пръскам (лозе)'
 Срв.: „До 1912 г. съществуват т. нар. *стари лозя*, които не изисквали специални грижи като пръскането на лозите. След появяването на филоксерата, населението е принудено да купува американски сортове лози, които изискват пръскане с разтвор от син камък и вар. Първоначално пръскали лозите с помощта на метли, а по-късно започнали да внасят и пръскачки.“ (Благоевградско Сб. Пирински край 78)
 = пръскам, испрскам/испрскувам, ръси се (лозе)
- 157 Как казвате на ръчната машина за пръскане на лозе?
 = пръскачка, тулумба
- 158 Пази ли специален човек лозята преди гроздобер? Как наричате пазача на лозята?
 = пъдàрин, пъдàр, пъндарче, мераджий мн., поляк, арнауте мн., бегчий, драгàтин, куруджий, върдàч
- 159 Как се отнасят във вашето село към кражбата на грозде? Как постъпват с крадците? Как се предпазват от кражба?
 Срв.: „Извинителни кражби от народа се считат тия: да влезеш в чуждо лозе и да си откъснеш един-два грозда до три най-много и да ги държиш в ръка, а не да ги тургаш в кърпа.“ (Старозагорско СБНУ 37, 222)
- 160 По кое време започва гроздоберът? Какви обичаи, свързани с гроздобера, има във вашия край?
 Срв.: „Смята се, че докато не мине Кръстовден, гроздето не е добре узряло.

Денят на гроздобера се определя от общината, но винаги по мнението на старите, опитни лозари. Избраният ден се разгласява от кехаята с биене на барабан.“ (Разградско Сб. Капанци 33); „Селци, кога доберат грозде, оставят накрай лозе една най-добра и плодоувенчана лоза необрана, коя наричат богова брада.“ (Раковски 1988, 4, 79)

- 161 Непряк въпрос за глагол ‘бера (грозде)’
= берà грòзде, тригисам
- 162 Как назвате на брането на узрялото грозде?
= гроздобèр, грозде-бране, винобèр, винобèрма, бèрмата на грòздeto, брайè на лòзе, брънè лойзъ, бràньe, трѝгос, бозùм, бàбузим, тестиp
- 163 Как назвате, че нещо се е случило, когато сте брали гроздето?
= пу винубèрмъ, каде беридба, у бràньe
- 164 Има ли запазени народни названия на месеците, свързани с лозарството и винарството?
= гроздобèр, рùен ‘септември’, кратùн мèсец ‘месец, през който ферментира виното’ (Асеновградско – Лесково, Яврово БД 2, 193)
- 165 Използват ли във вашето село плетени съдове за гроздобер? Опишете ги. Как им назват?
Срв.: „Гроздето брали в кошници от лозина или върбови пръчки.“ (Видинско I КонгрБИД 2, 242)
- 166 С какво режат гроздовете?
Срв.: „За бране на гроздето използвали малки косерчета, които по форма наподобяват косерите, но тук топоришката, която е само загатната, няма функционално значение.“ (Видинско I КонгрБИД 2, 242)
= гроздоберка, кòсерче, кòс'ар, кусòр, нòфчи, заванà, кùк'ица
- 167 Как назвате на человека, който бере грозде?
= гроздоберàч; ж.: гроздоберàчка
- 168 Как се е теглело във вашето село гроздето?
Срв.: „мнозина стопани карат [гроздето] с товари ‘кошове на кон’ в София, где то до 1885 г. са се внасяло хиляди тòвари и тòвар се е продавал по 120–150 гроша, а след това – по 300–350, дори и по 500 гроша.“ (Дупнишко – Бобошево СБНУ 42, 171)
- 169 Как назвате на человека, който продава грозде?
= гроздàр, ж.: гроздàрка

Приготвяне на виното

- 170 Как назвате на алкохолното питие, което се получава от ферментирал гроздов сок?
Срв.: „Виното се назва комка от набожните, а червен Петко от пияниците.“ (Северозападна България Маринов 1984 II, 671)
= вѝно, винò, шарàп, вера, цилорàк, лàншур, весели-трапеза, разбий-глава
- 171 Как назвате на домашното, свое вино?
= тамъзлък, домашно вѝно, кърчàк
- 172 Как назвате на человека, който прави вино?
Срв.: „В приготвянето на вино явровци дотолкова се усъвършенствали, че винарството станало професия на мнозина. Като линджии и като ракиджии мнозина явровци намирали препитание през мъртвия сезон в съседния Асеновград.“ (Асеновградско – Яврово Хайтов 1985, 132)
= винар, винарджий
- 173 Как приготвяте винарските съдове за гроздобер?

174 В какво берат по вашия край гроздето? Опишете дъсчения съд, който използвате.

Срв.: „слагат ги [гроздовете] в кошници, които изтърсват в футийите, що са изправени на междата до пътеката; тук още грозгьето се гмечи с дебело гладко дърво“ (Дупнишко – Бобошево СБНУ 42, 171); „чѣбѣр – малка каца за грозде, която се носи с чѣбѣрн’ак“ (Берковицко – Замфирово КИДР) = хутія, чапчàг, чѣбур, чибурка, носѝлка, носѝлня, кръбла, ръбла, нарàмка, карùда, тарунàр, грòздовици мн.

175 Какъв съд използвате за превозване и, евентуално, мачкане на гроздето? Опишете го.

Срв.: „В миналото имало стари корàби, които били издялани от цяло дърво. По-новите кораби са изработени от отделни дъски, пристегнати в дървени обръчи. От планинските села идвали корабчии с коли и кораби, които се наемали да пренасят гроздето по време на гроздобер. През зимата в корабите поставляли брашно“ (Горна Оряховица АЕИМ 667-II, 92); „Пòстав е друг съд, с който се прекарва грозде от лозето дома. Направата му е като на бурето, само че горната част е отворена. Гроздето, което се прекарва с постава, не се мачка с мечка. В постава се сипва немачкано, а се мачка дома.“ (Северозападна България Маринов 1984 II, 790); „Тя [шарпанàта] е с полукръгло дъно и стени, стегнати с дървени обръчи, с две полукръгли стени в двата края, снабдена е с чучур. Шарпаната е дълга 2 м, за да се простре на цялата кола, с която се превозва до лозето и обратно. Гроздето се мачка с крака в шарпаната, докато тя е на колата.“ (Ивайловградско – ИзвМузЮБ 6, 1980, 1959)

= бадън, возàлница, узѝлница, гмèчка, грòздело корѝто, грòздовица, жлеб, шлеп, кàдъ, корàб, корѝто, корùба, лин, пòлвоз, постав, постава, постов, стùблъ, чеплѝца, чùкан, шарапанà, ширанè

176 Има ли във вашето село линове? Как изглеждат и за какво служат?

Срв.: „В селото имало навремето и линове у богатите лозари, които имали много декари лозя. В селото имало и дърводелци, които правели линовете. Линовете били тàлпени, големи, четвъртити, събирили до 10 000 кг. Построявали ги на самото място на сùшина (под навес). Гроздето се изсипвало вътре като носачите се качват до отвора по басамàци. Когато се тъпче гроздето, в лина влизали 4–5 души, наречени газàчи. (Панагюрско – Елшица АЕИМ 531-II, 72)

= лин, шарапанà, чирпън̀

177 За какво използвате по вашия край каците? Опишете ги. Как ги наричате?

Срв.: „Тùр’аме на колъта кàдос; сìпваме грòздело в кàдоса. Кòраби н’амами ний тùка.“ (Шуменско – Кюлевча КИДР)

= кàца, кàда, кàдус, кàдра, бадèм, бъдма, батàл, пòдлин, апольìn, апальòn, тенàк, мисвѝца

178 Имало ли е по вашия край преси? Как ги наричате?

Според Vincze I. (Tretgeräte und Pressen. Ein Beitrag zur Geschichte der Wein-kultur in Osteuropa. – Acta Ethnographica 24, 1975, 367–370) България се отнася към зона, за която от най-старо време е характерно отсъствието на винарски преси.

179 С какво мачкат по вашия край гроздето? Как наричате чепатата пръчка, с която раздробявате гроздовите зърна?

Срв.: „Гроздето мачкали с гмечка, мечка или с ръце, но никога с крака.“ (Видинско I КонгрБИД 2, 242); „След филоксерата лозята били много малко и тогава грòхали гроздето с чепкало или кросно“ (Провадийско – Кривня АЕИМ 667-II, 45)

- = гмèчка, мèчка, гмечùлка, гнетàч, чукàло, чùркало, чепкàло, гъчилка, джурìлка, вìль, чатàли, шиш, тусия, дал, коминàч
- 180 Непряк въпрос за глагол 'мачкам (грозде)'
 Срв.: „гроздето се тъпче с крака в постава или се мачка с кросното в кацата. На тъпченето се казва *мъстене*. Тъпчели мъжете или идвали влайнки, които влизали в поставите“ (Белослатинско – Бреница АЕИМ 447-II, 18)
- = мачкам, измàчкам/измàчквам, гмèча, гмночи се възвр. З ед., гàзя, тъпча, тъптя, тапкам, смàзвам/смàжа, мъстя, грòхам, гъча, чùркам
- 181 Как казвате на гроздовия сок?
 = ширà, муст, мусто, мос, благùшка, благо вино
- 182 Как казвате на гроздовия сок, изтекъл, преди да се смачка гроздето?
 Срв.: „Преди да започне тъпченето се отваря дупката на кадуса, за да изтече сокът, който се е събрали от смачканите при носенето зърна, т.нар. *първàк*, от който става най-доброто и силно вино“ (Търговищко – Лиляк АЕИМ 447-II, 27)
- = самотòк, първàк
- 183 Как прецеждате ширата, преди да я налеете в бурето?
- 184 Как казвате на смачканото грозде заедно с ширата?
 = комѝна, мàйка, качамàк, дрòжде, цìбри, цìпури, грожбinya
- 185 Как казвате на това, което остава, след като се изцеди ширата (виното)?
 Срв.: „Смачканото грозде, ако се прецеди, на една страна остава чисто вино, наречено *самотòк*, а на друга – люспите и семките, които накуп се наричат *грождиньe*. Грождиньето, като прекили и вкисне, става на *пръщина*. Последната, като се изпече на ракия, става *кумѝна*.“ (Северозападна България Маринов 1984 II, 790); „Ако виното е в *пръщина*, казва се *при майка си*, ако ли се отточи отделно – то става *самоток*.“ (Северозападна България Маринов 1984 II, 670)
- = джìбри, г'убрè, цìпури, цинçùри, комѝна, кòмен'e ср., камѝни, комѝнки, пръщина, гроздови пръщини, потоцки, грожден'àк, прекипèли джìбри, 'остатъци от грозде, оставени да стоят две седмици' (Видинско – Брегово КИДР)
- 186 Как казвате на дървения съд, в който се източва ширата от стълканото грозде? Опишете го.
 = чèбър, чубùрка, гердèл, подник, оток, оточка, гебèк, бътлàк, ушàтка, подлин, галбùр', кàдус, лакàнка
- 187 Как казвате, че виното ферментира?
- = брòдя, вря, кипя; кíпна/кíпвам
- 188 Как казвате, че виното е готово, ферментирало?
- = фтàсам/фтàсвъм, преврjà/превирам
- 189 Как казвате на виното, което още не е ферментирало?
 = делиборàн, бурàн, резàк, резнàк, резняк, зарезн'àк, рèзливо вино, болно вѝно, лùдо вѝно, тулбурèл, турфандà вѝну, маскùл
- 190 Как казвате на мътното вино, което още не се е утаило?
 = мътино вино
- 191 Въпрос за глагол '(виното) се утаява, избистря се'
 = (виното) е седнало, утàе се и лèгне (виното), утàйава са, стàи се, усèдне са/ус'àда са убìстрия се/убистрява се
- 192 Как казвате на бистрото вино?
 = бìстър, уцъклен, роен, руен
- 193 Как казвате във вашето село, че виното пошипва на езика?
 = рèжа, резлìво вѝно

194 Има ли някакви обичаи и вярвания, свързани с правенето на вино?

Срв.: „При измиване на бурията съществува обичай, според който само спокоен и хладнокръвен човек трябва да извърши тая работа, защото когато почне да ври ширата, може да изхвърли голяма част от нея навън от бурията. При наливането на ново вино някой от страна изкрешава, за да се стресне виното и да стане силно.“ (Горнооряховско – Лясковец РКС 334, 48–53)

195 В какви съдове пазите виното? Опишете ги. Как ги наричате?

Срв.: „Бъчвата е съд, който бере от 800–2000, а има бъчва, която бере и 5000 оки. Бъчвата има два отвора: горе един отвор кръгъл и широк около 25 см, наречен вран. На едно от дната има по-голям отвор, наречен *вратà*. Вратата имат две железни гривни. Когато ще затворят вратата, през тия гривни се провира плоско дърво – *нàпонка*, която се заглавя с две заглавки. Бъчвата се прави от дъбови и чамови дъски.“ (Северозападна България Маринов 1984 II, 790)

= буре, буренце, бурйло, бурйлка, бурйлце, бурйлче, бурйя, борийка, бъднè, бъднèнци, бъчва, бъчвица, бъчвичка, бъчвè, бъчуфка, бочки мн., боче, бомба, бътлàк, бътлаче, бутурлачь, варèл, варèлче, вучìя, стутѝлник, стотѝлница, возник, возèлница, возѝлница, повоз, плакарѝя, сакà, панагонче, панаготник, страненик, балèрка, бòта, чебър

196 Как назвате на частите на бъчвата?

= обръч; дъга; дъно; вътор

197 Как назвате на кранчето на бъчвата?

Срв.: „Витленикът се състои от два чепа, от които единият е по-дълъг, а другият по-кратък. По-дългият чеп извънре надълго е провъртян от единия до другия край. Сетне е провъртяна друга дупка отгоре надолу, но така, щото да пресича дългата дупка тъкмо там, гдето свършва тя. В тая пряка дупка се въвира по-краткият чеп. Тоя чеп тоже е провъртян извънре надълго и после и от една страна само в тая дълга дупка. Тоя малък чеп се върти в по-големия чеп, та или пуша вино, или спира да тече виното, когато е завъртян.“ (Северозападна България Маринов 1984 II, 791)

= канèла, канèлка, канèло, канула, цевùн, цѝфун, цѝфка, цеврунек, грезд, грèздей, грèздий, грезд'e, грèзден, гвозд, чеп, чèпка, въртèж, витленик, бурмъ, къжел, кърнов, шурàк, цурàк, слъвѝна, славè, пѝрос, пѝро, гàрга, гарèгла, чурùлкъ, батлàк, калмуќан', мèнгеме, врànка, приврànка, шайтòв; кьорраф чеп ‘долната дупка преди да се сложи канелка на бъчвата’

198 Как назвате на отвора отгоре на бъчвата? А на неговата запушалка?

= вранà, вран ж., врànка, бок

199 Как назвате на големия отвор на едното дъно на бъчвата?

= вратà, врàней, зàтка

200 С какво наливате виното в бъчвата?

Срв.: „Ширата и виното се наливат през *фунијя*. Най-старите фуни са от големи кратуни и стопаните си ги правят сами. Циганите-копанари продават по селата фуни от копани, кръгли или четвъртити, пробити в средата, където закрепят тенекиена тръбичка с дължина 20–25 см. Разпространени са и най-новите фуни, правени от кацарите“ (Сб. Добруджа, 56)

= фунијя, пèлвина, пълнија, копàнка, ѹнка, лèйка

201 С какво теглите вино от бъчвата?

= тъглѝч ‘кратунка за източване на вино чрез изсмукване’ (Видинско – Ново село ТБД 6, 287), камùш, тèгленица, хайдук, маркùч

202 С какво черпите вино от съд в съд?

= кратуна, фърг, крòндир

203 Как назвате на дебелите греди, на които нареждате бъчвите в мазето?

Срв.: „Пълните с вино бурий се държат в мазата върху дебели дървета и отстъпани се подпират с камѝ (дървени).“ (Великотърновско – Драгижево АЕИМ 667–II, 109)

= пòдвал, пòдмали мн., пòдмол, вàлове мн., темèлчета мн., скàра, скèле, чукàни мн., яст'ци мн., възглàи, възглàвници мн., глàвници мн., подглàвници мн., подлòжки мн., трùпчета мн., гредѝ мн., мàни мн., пòднос, Ѳдьри мн., балван

204 Как назвате на помещението, в което пазите виното? Опишете го.

Срв.: „В много селища до второто десетилетие на XX в. виното се съхранява-
ло в пивници, построени в самите лозя.“ (Видинско I КонгрБИД 2, 242)

= беч, зàнца, лъдънѝца, виноград, пивница

205 Използвали ли са във вашето село в миналото мехове за съхраняване и
пренасяне на вино? Как са им назвали?

Срв.: „Виното транспортирали до пазарите в Беломорието с мехове, наричани
тулùми, или с бурета, събиращи по 25 оки.“ (Благоевградско Сб. Пиринс-
ки край 79)

= тулùм, м'ах.

206 Как назвате на малкото отворче на мях, от което се пуша течност?

= пѝшлек, канèлка, цѝфка

207 Използвали ли са във вашето село в миналото глинени кюпове за съхраня-
ване на вино? Как са им назвали?

Срв.: „В някои села виното се съхранява в големи глинени съдове с остри дъна
сефиди, вкопани до устието в земята. Виното се изгребвало с кратуни с
дълги дръжки.“ (Ивайловградско ИзвМузЮБ 6, 1980, 159)

= кюп, кюпица, връчва, сефиди мн.

208 Как назвате с една дума, общо на винарските съдове, които използвате?

209 Колко пъти претакате виното? Непряк въпрос за глагол ‘претакам, преточ-
вам (виното)’

Срв.: „В миналото правели само червено вино, което оставало в джибрите и
след ферментацията и не се източва, докато не се изпие. По-късно и сега
правят и бяло вино самотòк, което се претака два пъти: около Ивановден
и пред Великден“ (Видинско – Бела Рада АЕИМ 510–II, 63)

= претòча/претàкам, претàкна, претòча/претòчвам, претòча/претàчам,
отàкам; 3 ед. възвр.: претòква се, изтòква се, префьрля се; същ.: претакане,
оптàкане

210 При какво време претакате виното?

Срв.: „Денят за претакане трябва да бъде ясен и чист, за да не се провлàчи ви-
ното“ (Шуменско – Кюлевча АЕИМ 447–II, 54)

211 Какви съдове използвате за претакане на виното?

= гърдèл

212 Как назвате във вашето село на утайката от виното в бъчвата?

= винèна кал, кал м., кал ж., калище, кълèц, каша, мътеж, талог, деплък,
гъстиняк; подъняк, дънѝшти ‘вино, останало на дъното на бъчвата’

213 Как назвате на вкаменилата се утайка в бъчвата?

= тригѝя, дрòждии

214 Какво правите, за да не изфирясва виното?

Срв.: „След като се напълни бъчвата с голо вино, вранеят се запушва с дърве-
но трупче и се замазва с гъста каша от брестови и прасковични листа“
(Дупнишко – Бобошево СБНУ 42, 172)

= завранивам, запръствам

- 215 Въпрос за глагол ‘изфириявам, давам фира’
- 216 Какво се образува на повърхността на виното, ако бъчвата не е била добре затворена?
= цв’ят, съга, мъсъгът, седян’а
- 217 Какво правите с виното, ако е хванало лош дъх, защото бъчвата не е била добре измита?
- 218 Какви други особени методи прилагат във вашето село, като правят вино?
Срв.: „А някои си богати българи оставят по няколко бъчви пълни с вино вън и зиме, като замръзнат, пробиват дъно със свредел и изтаскат сърце вина; после го наливат в боци, коих засмоляват и запечатват добре, като гуждат вътре им по малко захар и по няколко капки ром. Тях боци зиме заравят в слама в зимници си, а пролет в пияськ. То е българско шампанско, кое превъзходи европейското.“ (Раковски 1988 4, 79)
- 219 Как назвате на тазгодишното вино?
Срв.: „Щом ширата прекипи се нарича вече *старо вино*.“ (Петричко – Беласица АЕИМ 279–II, 5)
= млъдo вино, ново вино
- 220 Има ли някакви обичаи, свързани с новото вино?
Срв.: „Когато *фтиасат вината*, жените изпичат колади, па взимат и в четвъртите вино и излизат на черковището и там „се запива Димитър“. Има и селски курбан; напиват се хубаво „и сèтне га лèтне, ша заорат.“ (Гюмюрджинско – Каракурдджалии ТрСб 5, 1935, 465)
- 221 Как назвате на отлежалото вино?
= старо вино, тригодишно вино
- 222 Какво вино правят по вашия край: бяло или червено? Кое минава за по-хубаво?
Срв.: „В миналото правели само червено вино, което оставало в джибрите и след ферментацията и не се източва, докато не се изпие. По-късно и сега правят и бяло вино *самотòк*, което се претака два пъти: около Ивановден и пред Великден“ (Видинско – Бела Рада АЕИМ 510–II, 63); „Правели и в миналото и сега само бяло вино, рядко някои правели и червено вино – ако ѝмат червено гръзде.“ (Варненско – Винница АЕИМ 447–II, 77); „В миналото правели повече червено вино, отколкото бяло, понеже било по-трайно, а и „белото се вкъснува“. Бяло вино правели малко, но било силно и го ценели повече... Днес правят вино на три сèмки: бяло вино, сизмè вино ‘розово’ и асъл червено вино. Розовото вино се оставя в джибрите 5–6 дни, а червеното – 15–20 дни.“ (Казанлъшко – Дъбово АЕИМ 447–II, 129–130)
= самотòк, винò самотòк, саматòк, сирàк, гòло вино, първу вѝну, тънку вѝну, жèнску вѝну ‘вино, стояло малко в пращините’; винò из комину, коминаш, лùдо вино, семкаш, прекипяло вино, дебèлу вѝну ‘вино, неотделено от пращините’; червено вино, боямà, чернò вѝно, ройну [вино], руйно вино ‘червено вино’
- 223 Казва ли се във вашето село *руйно вино*? Какво означава този израз?
- 224 Как се познава кое вино е хубаво? Как назвате на хубавото вино?
Срв.: „Доброто вино се познава, ако във ведрото, където е налято, губи ведна- га пяната си и не държи наоколо венец. „Пие вино без венец, а ракия с венец“ е възречица за доброто вино и за добрата ракия.“ (Северозападна България Маринов 1984 II, 670)
= пѝфко вѝно, ўбаво вѝно, руйно вино; капинàк ‘лошо вино’
- 225 Как назвате на слабото вино? А на силното?
= тèжку вѝну, дебèлу вѝну ‘силно вино’

226 Как правят по вашия край сладко вино? То цените ли се?

Срв.: „Когато виното има сладка жица се нарича пребито вино“ (Варненско – Близнаки АЕИМ 667-II, 34)

= запръстя/запрът(y) вам, препръстя/препръст(y) вам, подпръст'а/подпръст'а вам ‘подсыпать в остывший после кипячения виноградный сок подогретую белую глину (Кирютня), или опускать подогретый белый камень (Твардица) в процессе приготовления повидла (петмез) и маринада (грозденица) из виноградного сока’ (Молдова – Кирютня, Твардица BD 10, 37); сладко вино, благо вино, благушка, хардалие, присечено вино, пребито вино, лингур, лан’гур, женско вино, яpmatат, пекмез, ѹпсимъ, бъсма

227 Как назвате на сухото вино?

= горчиво вино, кисело вино, мъжко вино

228 Как правите сладко от шира? Как му назвате?

Срв.: „В нея мъст някои си вариат резнове от разни тикви, като ги накисват първо във вар да се не трошат, или разни овощие, като круши, ябълки, дренки и проч., и наливат ги в делви – гърнета за зимно сладко препитание.“ (Раковски 1988, 4, 79)

= маджун, петмез, благо, агада, ракел

229 Правите ли някакви сладкиши с гроздов сок? Какви?

Срв.: „А някои си замесват с нея мъст и тесто, в кое гуждат черен пипер и други благоухания и разплоскат го на питки, кои пекат на сухар и употребяват ги за много време.“ (Раковски 1988, 4, 79); „Шира и брашно се сваряват на гъста каша. На дълги конци нанизват орехови ядки, които потапят в пригответената каша и после ги оставят да съхнат. След като малко позасъхнат, отново потапят конците в кашата и пак ги оставят да съхнат. Така се прави докато около ядките се образува дебел пласт от сладката каша. После се оставят да изсъхнат добре и се валят в ситна захар. Окачват се на проветрило място.“ (Горнооряховско – Лясковец АЕИМ 667-II, 80)

= бал-суджук, суджук, шубек, мъстакулка, мъстеница

230 С какво ароматизирате виното във вашето село? Как му назвате?

Срв.: „В някои вина турят пелин и тогава става пелинаш. Пелинашът се пие през май и то на гладно сърце.“ (Северозападна България Маринов 1984 II, 670)

= пелин, пелинаш, пелинач

231 Как подобрявате цвета на виното?

Срв.: „За да добие виното по-червен цвят, в каците слагат известно количество гроздъче црвило което се отглежда в ограничено количество и поради това всякога е по-скъпо от другото грозде, та и често нощно време го крадат от лозето, където е посадено на отделни редове.“ (Дупнишко – Бобошево СБНУ 42, 172)

232 Правят ли във вашето село вино с добавяне на вода? Как му назвате?

Срв.: „Из штайг’е га си пувъм у чобър и га гм’ачимо със гмечку и къд га смл’ачимо добръ, отчимо мъз и га туримо бъшкъ у буръ. У ондой буръ што и със комину ѹзньмо и му сийммо стъ-стъ и педесе к’иле вода и туримо нъ стъ к’иле вода десът к’иле зър и къд к’ипнъ станъ вино, а мъз што съм га оточили к’ипнъ и станъ ѹбъво новоселско гъмзово вино.“ (Видинско – Ново село ТБД 6, 301–302)

= водник, женско вино, коминяк, коминяш, коминаж, лингюр, с’узмè, пит’о, кокуш

233 Как назвате на виното, което се е развалило? Непряк въпрос за глагол ‘развали се (виното), вкисва’

- = превръща се, вкъсва се, разваля се; същ.: преврат, киселаш
- 234** Има ли вярвания за действия, които причиняват развалянето, вкисването на виното?
- Срв.: „Вино преко огън не се дава, оти виното къде се скисне.“ (Щип СБНУ 10.3, 125)
- 235** Как правите във вашето село оцет? Как му казват?
- = оцёт, сирке
- 236** Има ли никакви обичаи, свързани с правенето на оцета?
- Срв.: „Стар обичай било на Кръстовден старите жени да отиват по лозята и да берат зелено кисело грозде, което измачквали с ръце и го оставляли да вкисне за оцет.“ (Шуменско – Кюлевча АЕИМ 447-II, 52)
- 237** Как казвате на силния оцет?
- = кисел оцёт, л'ут оцёт, кескин
- 238** Как казвате на малките мусици, които се въдят около ферментиращо грозде?
- = винàрка, виненицъ, виненкъ, вин'урка
- 239** Какви мерки за вино е имало по-рано във вашето село?
- = стомна, половък, мýра, окà, полòка
- 240** Какви забрани има за участието на жените в лозарската и винарската дейност?
- Срв.: „Жена не стъпва там [на лозето на Трифон Зарезан], особено бездетна, за да не „отнесе берекето.“ (Дупнишко – Рила АЕИМ 510-II, 21–22)

Пиене на алкохол

- 241** Как е било прието да се пие вино във вашето село?
- Срв.: Вино в селото, особено „кога беше стàрата пръчка“, се пило много, след работа, по празници, сватби, годявки. На децата също давали вино за здраве и сила. Ако виното е хубаво, то викало „опъвай, опъвай още, па ти опъваш, доде се напиеш“. „Вино е убаво да пиеш, ама пиянството е проклето.“ (Пловдивско – Брезово АЕИМ 447-II, 121–122)
- 242** В какви случаи е прието според обичая да се пие вино?
- Срв.: запойвам ‘давам на младоженците да пийнат малко вино’ (Софийско – Доброславци БД 2, 80); „На чисти понеделник заранта напиват децата с вино, налято в черупка от яйце, оставена нарочно от вечерта на заговезни. Вярват, че няма да ги хваща гърло.“ (Охрид СБНУ 15, 60)
- 243** Какви забрани за пиене на вино е имало във вашето село?
- Срв.: „на рàспети пёток не се пие вино“ (Дупнишко – Бобошево СБНУ 42, 275)
- 244** Какви съдове използвате за пиене на вино? А в какви съдове го донасят от зимника?
- Срв.: „Виното се пило с кратуна (с дръжка), паница или бакърено тасче, както и с ямàк [‘малък меден черпак’]. На полето виното се носи в буклия или бàква.“ (Дупнишко – Бобошево СБНУ 42, 52); „Виното се пие всяка през време на ядене и във време на веселба. Пие се с бъклица или чаша. Пие се и с голяма чаша кратуна, наречена фрък.“ (Северозападна България Маринов 1984 II, 670); „До бурията си имаше кратùнка и който е жаден си оттаци от щурака и пие.“ (Горнооряховско – Долна Оряховица АЕИМ 667-II, 123)
- 245** Какво ядете, когато пиете вино?
- Срв.: „Преди да ги покани с вино, той ги кани с мезе. Някоя наскоро заклана тълста коза дава възможност за печени кози пържоли, а не са рядкост по това време солени паламуди. Най-после ако няма пържоли и паламуди,

може да се опекат картофи в пепелта на всяко селско огнище, а и винаги има под ръка сол и хляб. Виното е пивко и понася всякакво мезе.“ (Асеновградско – Яврово Хайтов 1985, 132)

= мезе; гл.: замèза/замèзвам ‘ям мезе преди да пия’ (Плевенско – Тръстеник БД 6, 174)

246 Дават ли във вашето село на децата да пият вино? Има ли някакви обичаи, свързани с това?

Срв.: „Бебето, когато се роди, се запойва с вино като бабата натопява пръста си във вино и му дава да близне като го благославя да е здраво и червено, да пие и да не се напива.“ (Горнооряховско – Долна Оряховица АЕИМ 667-II, 123)

247 Правят ли във вашето село попара от вино?

Срв.: „На децата правели попарка от вино и хляб като я разреждали с малко вода.“ (Варненско – Детелина АЕИМ 667-II, 8)

248 Откога има кръчма във вашето село? Как казвате на кръчмата?

= механà, хоремаг, д'ук'ан, кръчма, пивница

249 Как казвате на человека, който държи кръчма?

= кръчмар, механджия

250 Непряк въпрос за [кръчмарят] кръщава [виното]

251 Непряк въпрос за ‘черпя с вино, давам на никого да пие’

= чèрпя, слùжа, слòжèм, крчмим

252 Използва ли се виното за лекарство?

Срв.: „Болните се лекували с вино, защото дава сила и здраве. Варели вино с черен пипер, канела и захар и давали да пият на онези, които имат силна настинка и кашлица.“ (Горнооряховско – Долна Оряховица АЕИМ 667-II, 123)

253 Непряк въпрос за ‘алкохолно питие’

= питиè, пиене, пѝево, пѝве, пиячка, пиалък, ичкѝя, пùкница, плюсница, плюска, тровило

254 Какво дават на препил човек, за да изтрезнее? Какво правят във вашето село, за да не се напият, ако се наложи много да пият? Как се лекува човек от алкохолизъм?

Срв.: развалим махмурлùк ‘кога отрезвея, пия пак, за да ми мине главоболието, махмурлукът’ (Геров); „Когато някой препие от вино му дава зёлена чорбà, за да изтрезнее.“ (Горнооряховско – Долна Оряховица АЕИМ 667-II, 123); „На пияните даваме сок от кòнски фашкѝи, накиснати с вода, за да отрèз-вят.“ (Варненско – Близнаки АЕИМ 667-II, 33–34)

255 Отношение към пияниците

Срв.: „Народът мрази пияниците, а ги наказва с това, че в нужда не им помага. Пословиците казват: „Всичко е до време, пиянството до гроба.“ „Пиянство продава и къща, и стока.“ (Горнооряховско – Лясковец СБНУ 37, 285)

256 Как казвате на человека, който все е пиян?

= пияница, пиенèц, пийник, пийнèтинъ, пиенѝще, пияничище, пияндè, пиенчùгъ, пиянджик, пиандùръ, пиандòш, пиянùшко, сархòш, сърхòшин, бекрѝя, делибèкрия, пùкница, ичкиджий

257 Как казвате на человека, който обича да си пийне алкохол?

= пияч, чàшку; винàр ‘човек, който предпочита виното пред другите алкохолни напитки’

258 Как казвате на человека, който не пие алкохол?

259 Как казвате на человека, който е пил алкохол?

= пиян, пиян залян, к'ор к'ут'ук, нал'ùскан, напл'ùскан, насвèткан

- 260 Как казвате на човека, който малко си е пийнал?
 = пийнал, кефлийа
- 261 Как казвате на човека, който не е пиян?
 = трезв, трезвен, стрезен, тавряз
- 262 Непряк въпрос за 'напивам се' непр.
 = напивам се/напия се, нажувачкувам са, накрквам се, нълдокувам се, нал'о-
 сквам са, нал'ул'уквам са, нал'ускувам се, намандам се, напл'усквам са,
 нареувам се, насвѣткувам се, натарайанкам съ, нътр'асквъм съ, нацѣпвам
 са, ударѝ ме ѡглава
- 263 Непряк въпрос за 'понапивам се малко'
 = понаправил съм главата
- 264 Непряк въпрос за 'пия (алкохолна напитка)' прех.
 Срв.: „Тия бъчви трябало да се изпият (*издудукат*) до края на следващата
 гроздова година...“ (Сливенско ИзвМузЮИБ 4, 92)
- 265 Непряк въпрос за 'напивам, опиянвам' кауз.
- 266 Въпрос за глагол 'впиянчивам се'
 = пропийвам се, опийанчувам се
- 267 Непряк въпрос за 'пиянствувам'
 = гъткам, дръча, цъзъм, цускам, жул'ъ, кркнем, лочъ, лул'укам, люскам,
 пия, пиянствувам, плюскам, пукам, святкам, смуча, смъркам, сърбам,
 фобрелм
- 268 Непряк въпрос за 'пияница съм'
 = ходя пияница (Геров), червата ми са хванали тригя
- 269 Непряк въпрос за 'пиян съм'
 = смрдъ на бочва, на градус съм, фанал го црвен петко
- 270 Непряк въпрос за 'малко съм си пийнал, легко съм пиян'
- 271 Непряк въпрос за 'въздържател съм, не пия алкохол'
 Срв.: нъ туръм виндо у уста (Видинско – Ново село ТБД 6, 214)
- 272 Какво казвате, че прави човек, който може да изпие много вино, без да се
 напие?
 = даяня, нося; хваща/хване (лови) ме виното 'лесно се опивам, напивам'
 (РБЕ 2, 189)
- 273 Непряк въпрос за глагол 'изтрезнявам'
 = изтрѣзвам/изтрѣзня, истрезнѧ/истрезнѣвам, отрезнявам/отрѣзвя, отрез-
 нея, разтрѣзвам, таврѣзвам, изтаврѣзвам, окопищам се
- 274 Непряк въпрос за 'пиянство'
- 275 Как казвате на състоянието на мъчително изтрезняване след препиване?
 = махмурлук
- 276 Непряк въпрос за 'трезвост'

СЪКРАЩЕНИЯ

АЕИМ: Архив на Етнографския институт с музей (БАН, София).

АрхМ: Личен архив на Максим Сл. Младенов.

БД: Българска диалектология. Проучвания и материали. 1, С., 1962.

Беновска-Събкова 1993: Беновска-Събкова М. За русалките в традицията на Североизточ-
 на България. – В: Регионални проучвания на българския фолклор. Т. 3. Фолклорните традиции
 на Североизточна България. Разград, 1993.

БЕР: Български етимологичен речник. 1, С., 1971.

Вълчинова 1988: Вълчинова Г. Трифон Зарезан: историко-етнографско изследване. С., 1988
 [Дисертация].

Геров: Геров Н. Речник на български език. 1–5, С., 1975–1978.

ЕБ: Етнография на България. Т. 1–3. С., 1980–1985.

- ИЕИМ: Известия на Етнографския институт с музей.
- ИзвМузЮБ: Известия на музеите от Южна България.
- ИзвМузЮИБ: Известия на музеите от Югоизточна България.
- КИДР: Картотека на Идеографския диалектен речник на българския език (Катедра по български език към Факултета по славянски филологии, Софийски университет „Св. Климент Охридски“).
- МЈ: Македонски јазик. Т. 1. Скопје, 1950.
- Маринов 1984: Маринов, Д. Избрани произведения. Т. 2. Етнографическо (фолклорно) изучаване на Западна България (Видинско, Кюстендилско, Белоградчишко, Ломско, Берковско, Оряховско, Врачанско). С., 1984.
- І КонгрБИД: I Конгрес на Българското историческо дружество. Т. 2. С., 1972.
- Раковски 1988: Раковски Г. С. Съчинения. Четвърти том. Езикознание, етнография, фолклор. Подбор и редакция Светла Гюрова. С., 1988.
- РБЕ: Речник на българския език. Т. 1. С., 1977.
- PKC: Библиотека на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Фонд „Стоян Романски“.
- Сб. Добруджа: Добруджа. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. С., 1974.
- Сб. Капанци: Капанци. Бит и култура на старото българско население в Североизточна България. Етнографски и езикови проучвания. С., 1985.
- Сб. Пирински край: Пирински край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. С., 1980.
- СБНУ: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина (Т. 1 – 1889, Т. 27 – 1913), Сборник за народни умотворения и народопис.
- ТБД: Трудове по българска диалектология. Т. 1 . С., 1965 .
- TrСб: Тракийски сборник. 1–6, С., 1928–1936.
- Хайтов 1985: Хайтов Н. Миналото на Яврово, Девин, Манастир. Пловдив, 1985.